

KRITIKA

EGY JÓZAN MONOGRÁFIA

PÉTER LÁSZLÓ: JUHÁSZ GYULA A FORRADALMAKBAN

Az ötvenes évek elején, mikor a forradalmi hagyományok keresésének első nagy lendülete tartotta izgalomban a szakmabelieket, a figyelem szükségképpen terelődött Juhász Gyulára. Ady és Móricz hagyatékának átrostálása elég gyorsan végbement. Nagy Lajos, Balázs Béla, Gábor Andor, Komjáth Aladár kívül rekedtek az irodalompolitika által nagyra becsült alkotók körén, Kosztolányi, Babits szóba se jöhettek, s egyértelmű, gazdag hozadékra másoknál se igen lehetett számítani. A Nyugat-nemzedék nagyjai közül Ady és Móricz mellett így maradt a porondon majdnem egyedül Juhász Gyula.

És helyt is állt magáért, mert a feléje forduló érdeklődést gazdagon megfizette. Meglepő gazdagon. Kiderült, hogy a bánatos elégiák, az álmok és ábrándok halk szavú költőjének van egy rejtett vagy alig ismert birodalma: forradalmi publicisztikája. Mint szűz földre a konkvisztádorok, úgy szálltak rá a kutatók erre a publicisztikára. Olyan vállalkozások úttörő érdemét, amilyen a Garamvölgyi Józsefé, Kispéter Andrásé, József Farkasé volt, el kell ismemünk, de nem hallgathatjuk el, hogy a nyomukban seregülő kutatók zöme nemcsak szomjúságban hasonlított a mohó felfedezőkhöz, hanem abban is, hogy mély területet épp csak át-pásztáztak, a nehezebb terepet pedig általában elkerülték. Érthető, ha a térkép, ami adataik alapján kirajzolódott, hézagos maradt, s a határozott jelek hitele sem volt mindig kétségtelen. Magyarán szólva: Péter László elődei kimazsolázták Juhász Gyula publicisztikáját. Ebből aztán óhatatlanul zavarok támadtak. A mellőzött cikkek vagy elhallgatott passzusok nem illettek a vöröstre rajzolt Juhász-képbe, s ami nagyobb baj: az életmű fontosabb része, Juhász lírája és publicisztikája között szakadék képződött, s valami gyanús legenda kezdte övezni Juhász Gyula egész életművét. Bármily kínos is, kénytelen vagyok példával érzékeltetni, mennyire így volt. „Minden elő van készítve lelkében a döntő fordulatra” — olvassuk nem akárhánál és nem akárhol, hanem a Magyar Klasszikusok Juhász-Tóth Árpád-kötetének bevezetőjében. „És 1918 késő őszen megjelent a Kommunisták Magyarországi Pártjának országos vidéki titkára Szegeden. Sokan ismerik a városban, valaha ő is szegedi diák volt. Megjelenése felbolydítja a várost — hiszen nemrég még a Lenin-grádban volt —, most csupa tűz a szava, az lángol benne, amit Lenin gyújtott fel az emberiség szívében. Juhász Gyula találkozik Rákosi Mátyással, és egy pillanatra értelmet kap múltja és célt jövődje, amikor azt mondja, hogy hajlandó lenne csatlakozni a kommunista mozgalomhoz. 1918. dec. 30-án Rákosi beszél Szegeden és — hiába a szociáldemokrata munkásáru-lók minden dühe — a szociáldemokrata munkásság zöme csatlakozik a kommunistákhoz. Juhász Gyula meghallgatja Rákosi beszédét. A szociáldemokrata vezetők tüzet fújnak Rákosira — csak Juhász Gyula lapjának munkatársai írnak tisztességes hangon róla.”

Hogy e historiai nagyjelenet Juhász Gyulára vonatkozó adataiból mennyinek kétes a hitele, Péter László könyvéből pontosan megtudható, de csak mellékesen, mert fő célja nem az efféle szövegek korrekciója volt. Arra vállalkozott, hogy minden keresztező mozzanattal számbavételével, hézagtalanul tárja eléink Juhász Gyula pályájának e nagy jelentőségű két esztendejét. Hézagtalanul és a történetiség szempontjának józan érvényesítésével. Szándékosan hangsúlyozom a józan szót, mert Péter Lászlónak láthatóan ez a legnagyobb becsvágya: a tények pontos felderítése s a megismert tények józan értékelése. Jellegetes gesztusa az ilyen figyelmeztetés: „Megint csak óvni kell a vulgarizáló általánosítástól: a címből nem következik, hogy Juhász Gyula máris magáévá tette a kommunista világnézetet.” Másutt így óv: „Az ellenmondásokat nem szabad elhallgatni, hanem szembenézve a letagadhatatlan tényekkel, meg kell keresni a történelmi és lélektani komponensekben rejlő reális magyarázatokat.” Bár a körületekintésnek ez az aggodalmas módja kissé anakronisztikusnak tetszik, az kétségtelen, hogy óvakodása nem oktan. Nemcsak az említett legendákkal, de azzal a másik fajta tendenciával is számolnia kellett, mely az adott viszonyok között természetesnek vagy kényszerűnek, de

mindenképpen becsületesnek tetsző lépésekben is az árulás szándékos vétkét gyanítja.

Péter László könyvének el nem vitatható érdeme, hogy állításait mindig tüzetesen, több oldalról igazolja. Munkája elsősorban filológiai teljesítmény, de nem a szó szűkös értelmében, mert adataiból egy értelmes cél felé tartó folyamat áll össze. Meggyőzően tagolt folyamat, s ennek során olyan részletes rajzot kapunk századunk egyik legjelentősebb költőjének két esztendejéről, amihéz fogható senki másról nem áll rendelkezésünkre. S mert ez a két esztendő irodalomtörténeti jelentőségű — periódusok végét és kezdetét is jelzi —, Péter László eredményeinek Juhász pályáját megvilágító szerepén túlmutató jelentőségét is el kell ismernünk. És el kell ismernünk, hogy könyve a várostörténet és a munkásmozgalom története szempontjából is forrásértékű munka.

Abban, amit állít, nehéz lenne vele perbe szállni. A filológusi lelkiismeret ellenőrzése, fegyelmező bölcsessége mindig éberben működik nála. Polémiáiban is mindig a tárgyra szorítkozik, fölényével, mely az anyag birtoklásából adódhatna, sohasem él vissza, személyességét erős szemérem fegyelmezi. S talán szüksége sincs erre a fegyelemre, mert kutató szenvedélye megegyezik a tények kézenfekvő jelentésének kifejtésével. Magasabb és mélyebb igazságok, jó vagy rossz értelemben elképzelhető mérész felismerések vizsgálma nem igen sarkallja.

Pedig anyagában vannak ilyen lehetőségek. — Polgári és szocialista! Korunk gondolkodóit és művészeit általában e két kategóriába szokás sorolni. Az átmenetek lehetőségét elismerjük, de az átmeneti jelleget mindig hangsúlyozzuk. Remekművek százait alkotják ezek az átmeneti emberek, meghalnak, s a nyomukba lépő ifjabbak zöme ismét csak átmeneti marad. Heinetől Romain Rollandon át Sartre-ig; Petőfitől Adyn át Illyés Gyuláig sorolhatnók a példákat. Sőt azt lehet mondani, hogy a polgári korszak nagy művészei valójában sohasem voltak polgárok abban az értelemben, amilyen értelemben magát a kort burzsoának nevezzük.

A Nyugat nemzedékénél fokozottabban ütközik ki ez a probléma, mivel ők a proletárforradalom feltételének érlelődése közben nőttek fel. Az *átmenetiség* náluk akarva-akaratlanul minősítő, értékelő szemponttá lép elő. Ha Balzacot polgári írónak mondja valaki, még természetesnek vesszük, Ady Endrénél vagy Móricz Zsigmondnál már zavaró ize van a szónak: érezzük benne a sajátos értékelő elemet. És így van ez Juhász Gyulánál is. Péter László többször hangsúlyozza, hogy nem volt kommunista, s igaza van. De azt a vak is látja, s ez a tüzetes könyv is bizonyítja, hogy nem volt tőle idegen a szocializmus. Mi is volt hát? A későbbiek során kiderül majd, mért érzem fontosnak ezt a kérdést.

Nem a káderező buzgalom sarkall, ez bizonyos. Péter Lászlót sem. Őt is az érdekli, miként foglalt állást Juhász Gyula a kor legégetőbb, legnagyobb ügyeiben. A háború és béke kérdésében időleges megingása után egyértelműen a béke híve volt. Megnyilatkozásait mély testvériségérzés, tudatos európaiság fedezte. A kizsákmányoló urak és a szegények harcában kezdettől s folyton erősödő meggyőződéssel állt a dolgozók pártján. Vallotta, hogy az adott társadalmi rend megérett a pusztulásra, s helyébe egy gyökeresen újnak kell jönnie, olyan rendnek, mely a munkán s az emberi szolidaritáson alapul. — E tulajdonságok okán akár szocialistának, sőt kommunistának is mondhatnók Juhász Gyulát. — Mért nem volt hát az? Először azért, mert az osztályharcról szóló tanítás s e tanítás szellemében formát öltő gyakorlat idegen volt számára. Félt az erőszaktól. Végso kényszerként elfogadta ugyan, de csak akként. A forradalmat bár ünnepelte, nem tartotta mámoros népünnepélynek. Azt írta: „Minden forradalom lényege, hogy amit laszú, de biztos fejlődéssel elmulasztottunk megcsinálni, gyors és bizonytalan sikerrel igyekezzük helyrehozni. És innen, hogy legtöbb forradalom *kileng*, tovább megy a tehetetlenség törvényénél fogva.” — Nem volt kommunista a parasztság jövőjéről formált elképzeléseiben sem, és a művészetet sem tudta eleve alárendelni a pártmunka érdekeinek.

Első hallásra világos, hogy a marxista ideológia legtöbbet vitatott pontjai ezek. Azok a tanítások, melyeket idők során olyan gyakran kellett újraértelmezni. — Voltak aztán más természetű gátjai is a tartós azonosulásnak. Például a kultúra értékelése. A hanyatlás korának nagy gondolkodóit és művészeit Juhász Gyula általában többre becsülte, mint a munkásmozgalom ideológusai, s a kereszténység megítélésében is merőben másként vélekedett. Nem a vallási dogmákat értékelte — antiklerikalizmusa ismeretes —, hanem a kereszténység történetében, annak jegyében formát öltő nemes emberi törekvéseket. Számára mellőzhetetlen, hatalmas jelrendszer volt a keresztény kultúra, páratlan gazdagságú szimbolika, melyet mindenki ért, s amelynek nyelvén minden nagy emberi szándék kifejezhető. Nem volt pacifista, de világnézetében a hatalom megszerzésének jogos szándékánál jóval erősebb volt az erkölcsi-szellemi igény. Nála a társadalmi fordulat prog-

ramja az embermegváltás ideáljával volt azonos. Az új rend egyúttal új hit, élet-szabályozó, élebbetöltő tiszta erkölcsi-szellemi értékek rendszere. Elsősorban ezért jut olyan nagy szerephez verseiben és forradalmi cikkeiben is a biblikus szimbólika. Ebben is Adyval rokon, és abban is, hogy megváltói szerepet szán a kor vezérlő elméinek. Ha ehhez hozzávesszük a hagyományok családias tiszteletét, a mélyről eredt, olykor elfogultságtól sem mentes elkötelezettséget népe és nemzete iránt, akkor el is mondtam talán legfontosabb tartalmait annak a világnézetnek, amelyet jobb híján plebejus humanizmusnak vagy plebejus radikalizmusnak lehetne s szokás is nevezni.

S itt értem mondanám lényegéhez. Ez a plebejus humanizmus nem polgári és nem kommunista képlet. Az előbbinél életrevalóbb, az utóbbinál következtetlenebb, eklektikusabb, de nyitottabb is. Képviselői — gondoljunk Adyra, Móriczra vagy Juhász Gyulára — nem rendelik alá maguk egy eszme, illetve intézmény cselekvési és gondolkodási fegyelmének, de a történelem alkalmi parancsai szerint tudnak azonosulni eszméikkel és intézményekkel, így a szocializmussal és a Tanácsköztársasággal is, amélkül, hogy korábbi önmagukat teljesen megtagadnák.

Így volt ezzel Juhász Gyula is. Az átmenetiséggel járó bizonytalanság volna e magatartás lényege? Vannak jelek, amelyek ilyen benyomást keltenek, de e jelek mögött szuverén emberség és öntörvényű szemlélet rejlik. Aliándó tartalmak bizonytalan határokkal, sokféle ágazó érintkezési csápokkal, de szilárd fundamentummal és biztos vonatkozási pontokkal. Péter László könyvének legnagyobb eredménye, hogy e magatartás erejének és gyengeségeinek 1918—19-ből való dokumentumait hitelesen tárja elénk. Inkább a dokumentumokat, mint az attitűd lényegét. Az öntörvényű szemlélet belső logikája helyett inkább a forradalmasodás erősödő és sokasodó jeleire figyel.

E törekvés könyve egészére rányomja bélyegét. Mindenekelőtt azzal, hogy folyton viszonyítgatni kénytelen. „Ha ez a szocializmus — írja *Az élő halottak háza* kapcsán — ...kissé a költő hasonlatosságára formált szocializmus is, mindenesetre jóval több, mint a fasizmusellenes polgári konzervatívizmus; több, mint polgári humanizmus; s plebejusi, paraszti rokonszenve, magyar valóságérzéke révén még az átlagos szociáldemokratizmusnál is sokkalta több.” Itten a'acsonyabb értékű szemlélettípusokhoz, másutt — könyve legtöbb helyén — a mai marxista gondolkodás igazságaihoz mérve kénytelen jelezni Juhász vélt vagy valódi hiányait, korlátait. Például, hogy egy időben a királyság kereteiben is lehetségesnek véli a remélt és sürgetett fordulatot, hogy az ország feldarabolásának lehetősége keserűséggel tölti el, hogy pacifizmusában van lefegyverező passzivitás is, hogy antiklerikalizmusa nem bolsevik jellegű, hogy félelme az erőszaktól, aggodalma a kultúráért ilyen és olyan mérvű korlát, szemléleti fokozat az oromhoz képest, melyet a proletárdiktatúrával való azonosulásakor láthatunk.

Ezt a fokozatos fejlődést Péter László meggyőzően igazolja, de a végén mégis az a furcsa helyzet áll elő, hogy 1919 őszén újra előbukkannak a korlátok. Szinte ugyanazok, amelyeknek fokozatos lebontását előbb olyan aprólékosan nyomom követtük. Értelmetlen volna hát ez az állandó viszonyítás? Önmagában semmiképpen sem, hiszen Péter László marxista kutató, a proletárdiktatúra pedig — Kelet-Európában legalábbis — korparancs az első világháború végén. Teljesen jogos tehát Péter László törekvése, hogy Juhász Gyula megnyilatkozásainak értékét a marxizmus mértéke szerint jelezze. A baj az, hogy az emelkedés új és új tényeit vizsgálva elhanyagolja a költői jellem állandóbb vonásait: a plebejus humanizmus néven említett eszmei-politikai tartalmakat éppúgy, mint a költői jellem más, alkati természetű, de szintén alapvető jegyeit. Akaratlanul is azt a benyomást kelti, mintha a költő passzív tábla lenne, amire a kor automatikusan írogatja a maga új és új jeleit. S mert közben az állandóbb tulajdonságok is hirt adnak magukról, s mert Péter László tudományos lelkiismerete nem tűri el az észlelt jelek mellőzését — kénytelen korlátnak, afféle töredékmaradványnak minősíteni azt, ami valójában nagyon is eleven és szívós tulajdonság. Dialektikája óhatatlanul elgépiesedik ezzel, s anyagának tekintélyes része néma marad.

Mindenekelőtt a versek. Mivel az eszmei növekedés fokozatait kézenfekvőbben, közvetlenebbül demonstrálhatja a publicisztika révén, érthető, ha a verseket elhanyagolja. Pontosabban szólva: legtöbbször csak azért kerít sort rájuk, hogy említetlenül ne maradjanak. Jobb esetben azért, hogy általuk is bizonyíthassa, amit a publicisztika révén előbb már tüzetesebben igazolt. „Csak ismételhetem, amit a publicisztikáról mondtam” — mentegetőzik ilyenkor, látván, hogy alapkérdéseire a versek sok újat nemigen mondhatnak.

Jó megfigyelések, meggyőző elemzések, ill. értelmezések egész sora bizonyítja, hogy Péter Lászlónak volna mondanivalója a vers szembeötlő és rejtett tulajdon-

ságairól is. Önkorlátozása nyilván szempontjainak szűkösségéből ered. Abból, hogy figyelmét teljesen az eszmei, politikai nívómu köti le. Így aztán jórészt adós marad annak bemutatásával, hogy az eszmei emelkedés milyen érzelmi energiákat szabadít fel Juhász Gyulában, embersége milyen rétegeit tudatosítja, milyen ihletfűtűpűsokat fogan, s a feltámadt ihlet milyen anyagot mozgósít, s hogy az alapvető hajlamok miként viselkednek az új ihlet uralma alatt, mikor szerveződik hibátlan műremekké az új élményanyag, s miért marad émeszteilen máskor?

Minderről persze csak úgy lehetne fontosat mondani, ha a művészi jellem állandó vonásait s az új fejleményeket kölcsönhatásukban vizsgálná. Ha azt nyomozná, hogy a melankóliára hajló, folyton búcsúzó, félszeg, magányos; az értékeket veszteséggé lényegítő, plebejus humanista költő mely tulajdonságai révén nöhetett bele a forradalomba. Ilyen természetű vizsgálódás során valószínűleg bebizonyosodott volna, hogy a panaszkodva vádoló versekben (*Az élő halottak háza*) a lemondás és végrendelkezés ihletkörében (*Testamentum*) vagy a tájversekben (*Félegyházán 1918 nyarán, Magyar nyár 1918*) a forradalmi tartalmakat is mélyebben és meggyőzőbben tudja kifejezni, míg a közvetlenül érvelő, agitáló darabokban s ódaszerű költeményeiben többnyire sekélyesebb, sőt hamisan retorikus is olykor (*Gloria victis*).

Mind ezt már csak azért is el kellett mondanunk, mert nyilvánvaló, hogy az állandó tulajdonságok és az új fejlemények összefüggéseinek mellőzésével az értékelés termékeny szempontjáról is lemond Péter László. Azt persze jól tudja ő, hogy melyek a remekművek, de erre csak mellékesen, fél szemmel figyelhet, mert létrejöttük az általa ábrázolt folyamatban de nem vezethető. *Az élő halottak háza* értelmezésekor például beéri annak bizonyításával, hogy Kispéter András téved, amikor azt írja, hogy ez a vers kemény vádirat az ellenforradalom ellen. Túlzás ez, mondja Péter László, s meggyőzően mondja, de mit ér ez a korrekció, ha közben a verset táplálék élmény különös természetét — az elmeigőyintézetből való emlékeket —, melyeket ilyen nyíltan talán sohasem mozgósított Juhász Gyula — forradalmi érvekké lényegítő ihlet működését: régi anyag és új alakítás izgalmas látványát, a vers sikerének titkát figyelmen kívül hagyja?! — Vagy itt van a *Gyászinduló* példája. A forradalmiság felé vivő lépcsők egyike az a felismerés, hogy a háború értelmetlen, s következesképpen értelmetlen, sőt ártalmas a német—magyar sorsközösségről szóló hamis gondolat is. Péter László ilyen értelmű Juhásznyilatkozatok sorában véli értékesíthetni a *Gyászinduló* tanulságát is. Úgy látja, hogy e költeményben is a magyar—német sorsközösség hamis illúzióját tépi szét Juhász. Holott a versben nyoma sincs aktív gesztusnak: az árvaság, a testvértelenség jól ismert juhászi panasza tölti ki. Összeszövődve azzal a naiv nemzeti öntudattal, amely szintén állandó jegye Juhász lírájának. Péter László is érzi ezt, de benyomásait csak akkor tudhatná gyümölcsöztetni, ha a költőt állandóan nyomasztó árvaságérzés felől indulva tárná fel eme alapélmény nemzetivé tágulásának folyamatát, s jellemezné a költői aktust, mely a háborúvesztés konzekvenciáinak baljós előérzetét ezzel a régi élménnyel egybeszövi.

Ilyenfajta vizsgálódásra azonban nincs tér abban az egyvonalú szűkös merdében, amelyben célja felé halad. Alapszempontja ablakain a versből csak a közvetlen politikum bizonyulhat fontosnak, s ezen túl az, hogy lemondó-e vagy bizakodó a költemény. Ezért, hogy *A költői eszközök problémái* című fejezetnek például a könyv alapgondolatához alig van köze. Minden igaz pedig, amit itt mond, önmagában hasznos is, de nem több iskolásan gépies leltárnál. De a többi fejezetben sem bizonyul termékenyebbnek az esztétizálás. A forma némely jgei: például a ritmuslejtésben tapasztalható módosulás, a sortördelés vagy a periódusszervezés sajátosságai elsősorban az említett alapkérdésre adandó válasz alátámasztása, illusztrálása végett érdeklik Péter Lászlót. Olyannyira, hogy kivételes nyereségnek érezzük, ha a mondandó korábbi és későbbi megvalósulásának öszervezése révén, a vers bensőbb övezetében, a régi érzés módosulásaiban kíséri nyomon a forradalmasodást.

A szóvá tett veszteségekért a publicisztikából vett gazdag dokumentáció fel dolgozása kárpótol. Sajnos, ez a kárpótlás is csak részleges. Az eszmei emelkedés fokozatait ugyan hézagatlanul kirajzolja általuk Péter László, de figyelmen kívül hagyja, hogy ha nem is versekkel, mégiscsak költő írásaival van dolga. Olykor remekművekkel. Adós marad tehát a cikkekek esztétikai vizsgálatával is. Pedig nagyon érdemes lett volna megvizsgálni a műveltséganyag természetét, a negyvennyolcáság elevenségét, a biblikus-vallásos szimbolika kifejező erejét. Aztán a szerepből, ill. műfajból eredő problémákat: személyesség és szolgálat, indulat és érvelés, felvilágosító, agitáló szándék és vallomáskényszer, eredetiség és közérthetőség viszonyának szerencsés és kevésbé szerencsés eseteit.

Persze, ilyen természetű vizsgálódás ismét csak az állandóbb és újabb tartalmak együttes elemzése, szembesítése révén volna lehetséges. Péter László pedig láthatóan idegenkedik ettől. Malkacs szigorral tartja magát célkitűzéséhez, s nyilván lederségnak érezné, ha a feldolgozott két esztendő történetét messzebből s mélyebbről eredő pszichológiai tényekkel együtt kellene mérlegelnie. Az előzményekre, ha figyel is, csak azért teszi, hogy e két év fejleményeinek jelentősége minél nagyobbnak tűnjön. Ha visszatelkint, az elefántcsont-toronynak hűséget valló költeményre utal. Az onnét induló iv nagyságának bővületében aztán szinte elfelejti, hogy Zola, Hauptmann, Ibsen, Tolsztoj, Gorkij, Petőfi, Ady, a Nyugat első évtizede, Jásziék és a Huszadik Század mennyi mindent elvégeztek, megéreltek Juhászban jó tíz évvel a forradalmak előtt. Az is csak a filológusi elmerültséggel magyarázható, hogy más fontos összefüggésekre, a Juhászéval rokon megnyilatkozásokra nem terjedhet ki a fegyelme. Ehelyett kimerítő tüzetességgel ismerteti a költő ismét és ismeretlen cikkeit, mintha a kritikai kiadás feladatait is el akarná végezni. A Juhász-kutató számára minden sora érdekes — kulturált előadása igen-csak részes ebben —, de a céhen kívüli olvasó alighanem unalmasnak fogja találni ezt a könyvet. Igaz, mikor munkáját lezárta — jó régen: 1959-ben —, a kritikai kiadás még sehohsem volt, és virult Juhász körül a tévedések bozótja. A hosszas ismertetések, a bozótirtás aprólékosságát, a sűrítés s a csomópontok megragadásának hiányát azonban ez sem indokolja.

Pontos cikk, nagy vers! — olvassuk helyenként, de az előadás egésze nem tudja elhíttetni, hogy valóban fontos pontra értünk. S bizonyára azért nem, mert az életmű fő vonalai, a költői jellem nagy alkalmi, a sors csomópontjai helyett csak adatokat, gondolati képleteket kapunk. Sok tudás és nagy munka rejlik ebben a könyvben, de az adatok nem szerveződnek önmagukon túlmutató mélyebb tanulsággá s a könyv műalkotássá. Mentsége, hogy nem is akart azzá lenni, s amit akart, azt becsületesen véghezvitte. (*Akadémiai Kiadó, 1965.*)

KISS FERENC

KÉT ÚJ TÖRTÉNELMI REGÉNY

JANKOVICH FERENC: A BUDAI NAPKIRÁLY

Aligha van történelmünknek még egy korszaka, mely megértésének és megítélésének bizonytalanságában hasonlítható lenne a Jankovich választotta tizenöt éhez. A *Világverő* folytatása a XV. századi magyar reneszánsz fénykorát, Mátyás uralkodásának második, látványosabb és problematikusabb felét tárja elénk, azt a kort, mely a középkor átláthatatlan sötétje és a nemzet sorsát századokra eldöntő szörnyű bukás között magányosan ragyogva elárastja fényével az akkori Európát meg az azóta eltelt idők magyarságának tudatát. Honnan jött és hová tűnt ez a percekig kápráztató tünemény? Van-e öszszetartozás a történelem mélységes áradatának hömpölygése és felszínén megcsillanó habok között? Könyvtárnyi irodalom keresi a választ ezekre a kérdésekre, s ha soha meg nem is találjuk, maga a vizsgálódás segít abban, hogy a ma emberét formálgassuk vele.

A világtörténelem, nagyhatalmak versengése, kis államok élethalálviaskodása az idegen ellenséggel, állam-és társadalomformáló eszmék küzdelme, háború és diplomácia, országok sorsát eldöntő töprengések és tettek az egyik oldalon. A másikon emberek, a mindennapi élet, a „palotai alvilág” pletykái

és féltékenysége, élcélődés, hiúság, a reneszánsz udvarok alakjai, szakács és tudós, mezítlábás barát és fuvolás, zsoldosvezér és karmester. Köztük magányos oszlopként áll a király, aki mindezekben keresztülnéz és túllát, s mert mindenkinél tisztábban látja a dolgok szerkezetét, ő ismeri fel leghatározottabban, mennyire kiszolgáltatott eszköz a méltatlanok kezében, mert ezekből áll a történelem. Tragikus sors Jankovich Mátyás királyának sorsa; a tragédia már az első sorok között megbúvik, s minden mondat mögöl kileskel.

Igaz-e a Jankovich festette freskó, ki tudná megmondani? A költő és a kutató más módszerekkel dolgozik, de emennek eredményeitől a művész sem függetlenítheti magát. A regény tartalma — nem kis részben szövege is — egykorú vallomásokon, dokumentumokon, historikus feljegyzéseken alapul; legmegragadóbb részletei — gondoljunk a kenyérmezei csata leírására — csaknem mondatról mondatra követik az egykorúakat, s kinek jutna eszébe az apróságokat kérni számon? Pontos az, hogy éltek-e sokáéok az akkori Magyarországon, vagy hogy Mátyás kódexeit „baráttbetűkkel” írták-e? Nem. Problematik-